Վասպուրականի, արևմտեանն ԵՐՆՋԱԿ գաւառ Սիւնեաց, հարաւայինն՝ մասն ՃԱՀՈՒԿ գաւառի նորին. այժմ 'ի չորս վիճակս բաժանի. յորոց 'ի հիւսիսի արևմտից՝ 'ի հարաւոյ Շարուրայ կայ ԽՈՔ ինն գիւղօրէիւք. համանուն գիւղն բնակեալ է 'ի Թաթարաց կամ Թուրքաց, որպէս և այլքն, բայց յԱշտբէրէ գեղջէ, յորում են 43 տուն Հայք: — Ցելից Խոքայ կայ ՄԱՒԱԶԻ-ԽԱԹՈՒՆ վիճակ 9 գիւղօրայիւք առ Ճաղրու գետով որ 'ի լերանց Տարալաղզայ գայ և անցեալ 'ի հարաւոյ Նախիջեւանայ Թափի յԵրասխ. յաջմէ կամ 'ի մօից գետոյն կայ համանուն աւանն Ճաղրու կամ Ճաղրի 100 Թուրք և 130 հայ գերդաստանօք:

151. Ի հարաւոյ Խոքայ և յելից նորա և Մաւազխաթունի կայ վիճակն ՆԱԽՋԵՒԱՆ, 60 գիւղօրայիւք, յորում և ՆԱԽՋԵՒԱՆ քաղաքն գլխաւոր երկուց գաւառացն Նախիջևանայ և Տարալաղզայ, յաջմէ Ճաղրու գետոյ, 'ի բարձու ուրեմն 2630' Երասխեան դաշտի. քաղաք հին, և ըստ հասարակաց աւանդութեան Նախ-իջեւան Նոյի և բնակութիւն յետ ջրհեղեղին, առ որոյ հաստատութիւն ցուցա-

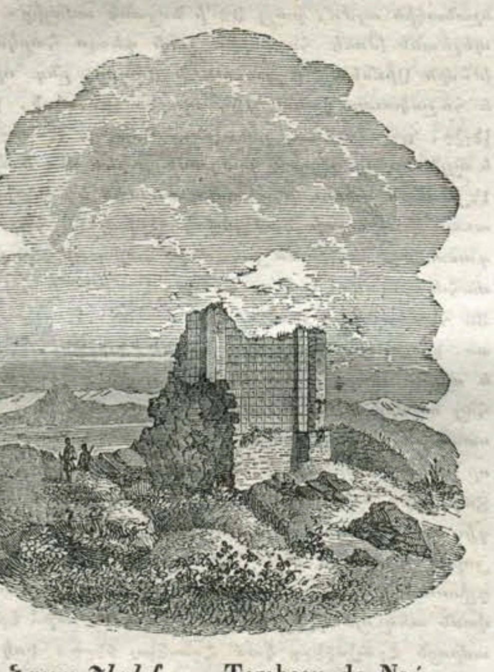

Նոյայ Շիրիմ. — Tombeau de Noé.

նեն և զԳերեզման նորա առ դրամբ քաղաքին, աղիւսակերտ կիսաւեր շինած քառակուսի կամ ութանկիւնի. 12' տրամագծաւ. բայց ինձ 'ի բուն 'ի ստորոտս Արարատայ Թուի նոյեանն Նախիջևան յիշատակեալն 'ի Յովսեպոսէ պատմչէ յԱ դարու, համանիչ յունական Թարգմանութեամբ. իսկ սա Թուի Նախճոյ-աւան քանզի և յաճախ գրի Նախճաւան: Հայկազնեանն Տիգրան բնակեցոյց 'ի սմա զգերութիւնն Մարաց, և յետ այնորիկ բազում անցք անցին ընդ քաղաքս, յորս և եղերական հրկիզումն նախարարացն Հայոց յեկեղեցւոջ սորա 'ի բռնաւորաց Հագարու. յԺԳ դարէ և այսր բազում անգամ աւերեցաւ 'ի Թաթարաց, Պարսից և յՕսմանեանց և 'ի Ռուսաց՝ յառման նորին 'ի ձեռաց Պարսից՝ որոց խան նստէր և 'ի սմա: Ի մնացորդս շինիցն նշանաւոր է դուռն դղեկի խանիցն կամ Աթաբէկաց, շինեալ յԺԲ դարու, դունագոյն աղիւսազարդ, կրկին մինարայիւք և արաբացի արձանագրութեամբք. և հոյակապ շիրիմ կամ աշտարակն Աթաբէկաց՝ վտանգեալ 'ի սասանութենէ 1840 ամին 12անգիւնի ձեւովն 70' 'ի բարձու և 96' 'ի շրջաբերութիւն, 'ի դունագոյն աղիւսոյ նկարապաճուճեալ, հարուստ քանդակօք և արձանագրութեամբք: Բնակիչք 6000, յորս իբր 2000 Հայք: Սահմանք քաղաքին Թէպէտև քարուտք, այլ բարեբերք են և զուարճալիք: — Ի ԺԴ դարու հաստատեցաւ 'ի Նախիջևան աթոռ հռովմէական արքեպիսկոպոսի Հայոց 'ի Դոմինիկեան կամ 'ի Քարոզչաց ուխտէ, որոց քարոզեալ 'ի գաւառս և յԵրնջակ և 'ի Գողթն, աշակերտեցին գեօղս բազումս և հաստատեցին վանորայս. սոքա են Ունիթորքն կոչեցեալք կամ Ջահկեցիք, որք տեւեցին ցԺԸ դար, և ապա այսր անդր ցրուեցան մնացորդք նոցա: Գլխաւոր աթոռ նոցա Ջահուկ կամ Ճահուկ աւան յանուն գաւառի Սիւնեաց, յելից հիւսիսոյ Նախջեւանու այժմ ամայացեալ է. անյիշատակ է և Շահապոն կամ Շահապունեայ գիւղ, յորում անուանի մենաստան նոցա յանուն Ծննդեան Տիրամօրն:

152. Այժմու նշանաւոր տեղիք վիճակիս են ԱՍՏԱՊԱՏ առ խառնրդովք Ճաղրու յԵրասխ, երբեմն քաղաքաւան նշանաւոր, և ըստ աւանդութեան՝ կոչեցեալ այնպէս վասն ատ պատանաց մարմնոց Ս. Վարդանանց, յորոց անուն կայ և եկեղեցի 'ի բերդին՝ զոր շինեաց Աղպաս Միրզա Շահ Պարսից վասն որոյ և Աբբասաբադ կոչի. այժմ անշքեցեալ է քաղաքաւանն, և բերդն միայն կայ: Ի հարաւոյ սորա է անուանի մենաստանն Կարմիր վանք յանուն Ս. Ստեփաննոսի, մեծաւ եկեղեցեաւ յաղիւսոյ և 'ի կարմիր քարանց. շէն է մենաստանն նոր շինեալ 'ի սկիզբն անցելոյ դարու. և են առ նովաւ քարանձաւք 'ի ձորն Երասխայ, ուրանօր կառուցեալ են վանքն յ'2200' բարձու, վասն որոյ և Քարավանք վանք կոչին. 'ի գեղջն փոքու որ առ նովաւ բնակեն 20 երդ Հայք: — Հէքէրամ աւան բնակեալ յ'200 երդ մահմետականաց. Դաշտէնտ 140 տուն հայ և 20 Թուրք. Կիւլ-Բէյտէ յաջեկէ Ճաղրու գետոյ 75 երդ Հայովք. Գարախան-պէկլի 100 տուն հայ. Շախթախտ, Հաղբապ, Խալխալ, և այլն, բնակեալք 'ի Հայոց:

153. Ցելից Նախիջևանու կայ ԱԼԸՆՃԱ վիճակ 24 գիւղօրէիւք առ համանուն գետակաւ երկայնեալ ընդ մէջ Երասխայ և Արփայի և Այրի լերանց Գարապաղու, և է ԵՐՆՋԱԿՆ գաւառ. որոյ հին բերդաւանն համանուն՝ այժմ ամայի Ալընճա-Գալէսի՝ կայ յաջմէ գետակին 'ի բարձու քարալերին, շինեալ յԵրընջակայ ումեմնէ Սիւնեաց տիկնոջէ 'ի հին ժամանակս. յԹ դարու պաշարեաց զսա ոստիկանն Յուսուփ առնուլ զգանձս Սմբատայ Ա: Ի հարաւոյ Երնջակայ առ գետեզերբն կայ հին մենաստանն Ս. Գէորգ և նորն Ս. Ստեփաննոս շինեալ կամ նորոգեալ 'ի ԺԶ դարու: Երնջակ մի էր 'ի գլխաւոր աթոռոց Ունիթորաց, և անուանի էր Ս. Կարապետ մենաստան և